

Коляда Н. М. Розвиток громадянськості у молоді: спадщина В. Сухомлинського у діалозі з сучасністю / Н. М. Коляда // Збірник лабораторії «В.О. Сухомлинський і школа XXI століття». – Умань, 2016. – С. 46–52.

Наталія Коляда
доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У МОЛОДІ:

СПАДЩИНА В. СУХОМЛИНСЬКОГО У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ

Сучасні тенденції розвитку українського суспільства висунули на передній план громадського життя проблему громадянськості і якості суспільства, і якості особистості. Розвиток демократії нерозривно пов'язаний із підвищенням рівня громадянськості суспільства загалом, а молоді – особливо. Проблеми громадянського виховання молоді завжди знаходяться в центрі уваги педагогів, громадських діячів та політиків. Скільки існують держави, стільки й суспільство висуває і на свій розсуд вирішує питання мети, змісту, шляхів, засобів та методів виховання своїх майбутніх громадян. Особливо ця проблема актуалізується в переломні часи, коли кардинальні зміни в суспільстві змушують до зміни виховного процесу в цілому й до громадянського виховання – передусім [6, с. 84].

У чому ж полягає сутність громадянського виховання? Відповідно до визначення, поданого в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними [3, с. 8].

Академік О. Сухомлинська визначає громадянське виховання як емоційно-почуттєве прилучення дітей до різних форм знання, розуміння,

діяльності й поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. На її думку, головна мета громадянського виховання – це підготовка молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, у взаємопов'язаному світі; визнання та прийняття цінностей, що виступають головними, визначальними для даного суспільства. До громадянських якостей відносить: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянську самосвідомість, громадянську гідність, громадянський обов'язок, громадянську відповідальність, громадянську мужність, громадянську діловитість, працелюбність, повагу до законів держави, чужої думки тощо [8, с. 3].

Що являє собою громадянськість як інтегрована якість особистості? Як свідчить аналіз численних досліджень, громадянськість – поняття надзвичайно об'ємне та багатопланове. Воно включає в себе усі грані соціальної діяльності: виробничо-економічну, суспільно-політичну та соціально-побутову, які тісно взаємозалежні. Поняття «громадянськість» в найбільш загальному плані трактується в двох значеннях: громадянин як підданий конкретної держави; громадянин як свідомий член суспільства.

За визначенням О. Сухомлинської, громадянськість – це інтегративна якість особистості, що дає змогу їй відчувати себе соціально, морально, політично і юридично дієспроможною [8].

Відповідно до визначення, поданого в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, громадянськість – це духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків [3, с. 7].

Таким чином, громадянськість – це сума певних соціальних, політичних, морально-психологічних якостей людини, які формуються упродовж всього

життя людини, але особливо інтенсивно – у юнацькому та молодіжному віці. Громадянськість – це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище. Громадянськість є важливою рисою морального обличчя людини. При цьому формування громадянськості дітей та молоді – довгий та складний процес.

Вимогою дня є розвиток української національної школи, яка має увібрати в себе кращі національні традиції, здобутки вітчизняної і світової педагогічної науки, забезпечити передачу молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України.

Один з актуальних та провідних напрямів історико-педагогічних досліджень – творча біографія видатних освітян минулого. Оскільки вирішення важливих питань сучасності неможливе без осмислення та об'єктивної оцінки минулого, зокрема – творчої спадщини педагогів, які складають «зоряне небо», тому що надбання педагогічної класики давно вже знаходяться поза часом.

Тому сьогодні набуває актуальності всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення спадщини видатних педагогів, як вітчизняних, так і зарубіжних, ідеї яких значно вплинули на розвиток освіти і виховання.

У руслі зазначеного важливим є звернення вивчення та популяризації педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – непересічної особистості, видатного педагога, публіциста, дитячого письменника, члена-кореспондента Академії педагогічних наук РРФСР (1957), Заслуженого вчителя школи УРСР, нагородженого орденом Леніна (1960)... директора відомої на весь світ Павлиської школи (Онуфріївський район на Кіровоградщині), в якій працював з 1948 р. й до кінця життя.

Важливе місце в педагогічній діяльності В. Сухомлинського займала розробка широкого спектру питань, пов'язаних із проблемою громадянського, патріотичного виховання, розвитку громадянськості у дітей та молоді, що отримало віддзеркалення у його творах:

«Воспитание коммунистического отношения к труду» (1959), «Пионерская романтика» (Болгарія, 1965), «Воспитание личности в советской школе» (1965), «Этюды о коммунистическом воспитании» (1967), «Наша добрая семья (Записки пионервожатого)» (невиданий рукопис педагога датований 1967 р.), «Серце віддаю дітям» (1968), «Павлиська середня школа» (1969), «Рождение гражданина» (1970), «Методика виховання колективу» (1971), «Як виховати справжню людину» (1989) та ін.

У «Записках...» педагог розкриває важливість і необхідність романтико-героїчного виховання дітей; пропонує виховувати ідейність, патріотизм, моральність дитини у природних умовах, на природі, залучаючи дітей до різних видів ігрової та трудової діяльності. За словами О. Сухомлинської, запропонована педагогом методика «...є близькою до методів вільного виховання при збереженні емоційної підтримки авторитетного педагога, який виступає тут у ролі піонерського вожатого: мета його праці – пробудити добрі почуття, людяність, «пізнати світ сердець», «іти до людини»[7, с. 31]. За своєю спрямованістю праця перегукується з книгою «Серце віддаю дітям» (1968) та з «Етюдами про комуністичне виховання» (1967).

За словами О.В. Сухомлинського, «... правильне виховання – це гармонія взаємодії вихователя і колективу на особистість вихованця. В цій гармонії провідна роль належить безпосередньому впливу вихователя-вожатого на духовний світ людини, – тієї парної педагогіки, якій необхідно повернути «права громадянства». Колектив живе тільки тоді, коли відбувається безперервний процес всебічного розвитку кожної особистості. Багатство духовного світу колективу визначається багатством духовного світу особистості»[7, с. 33].

Діяльність дитячих організацій у Павлиській школі базувалася на такому положенні: справжня самодіяльність можлива тоді, коли дітей об'єднує захопленість справою і при цьому вони відчують, що запроваджують у життя свої задуми, долають труднощі. З цього приводу В.О. Сухомлинський неодноразово зазначав, що якщо педагог повинен відповісти на питання «Для

чого робити?», то відповідь на питання «Що і як робити?» повинна бути цілком прерогативою дитячого самоврядування. При цьому він виступав проти спрощеного розуміння дитячої самодіяльності, яка нібито повинна бути абсолютно вільною від участі в ній педагога: «Піонерський збір без класного керівника, екскурсія без учителя, тимурівська робота без старшого піонервожатого – ось що нерідко вважають самодіяльністю та ініціативністю. Це примітивне, наївне уявлення про самодіяльність особистості і колективу» [2, с. 45] Тому важливо, щоб, педагог, який бере участь у всіх справах і турботах юних вихованців, не пригнічував, а навпаки – всебічно спонукав їхню активність і самодіяльність.

Громадянськість як почуття передбачає певне переживання особистістю власної приналежності до своєї нації, народу, його національних героїв та історичного минулого. Тому одним із головних завдань громадянського виховання та формування громадянськості є розвиток патріотизму (від грецького «співвітчизник», «вітчизна») – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за його минуле та сучасність, надбання національної культури, усвідомлене бажання при необхідності його захищати.

Результативність громадянського, національно-патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми та методи виховної діяльності стимулюють розвиток активності, свідомості, цілеспрямованості, самоорганізації, самоуправління. Як свідчить аналіз сучасної виховної практики діяльності ВНЗ, в контексті останніх тривожних подій активізується громадянська позиція студентської молоді, про що свідчать численні загальноукраїнські та регіональні заходи, акції.

Як приклад – інноваційний студентський проект Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія», створений та впроваджений на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно зі Студентською соціально-психологічною службою, Студентським науковим товариством та

Центром педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України [5].

Перша зміна табору тривала з 24 вересня по 7 листопада 2014 року. Свою роботу національно-патріотичний табір «Дія» урочисто розпочав 24 вересня 2014 року з організації інтелектуально-розважального ток-шоу «Я люблю Україну». У цей же день було проведено акцію «Люби Україну – одягни блакитно-жовту стрічку» (всім бажаючим студенти дарували блакитно-жовті стрічки як символ нашої держави) та спільну з вихованцями Центру психолого-педагогічної реабілітації дітей у місті Умань акцію з виготовлення подарунків для вихованців дитячих притулків Сходу країни під гаслом «Ми діти України – ми за мир».

Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» має продовження. В межах Другої зміни (з 20 лютого по 23 квітня 2015 року) та Третьої зміни (з 21 вересня 2015 року) організовано соціальні та благодійні акції, флешмоби, поетичні читання, лекції, семінари, конференції, благодійні концерти та ін. З-поміж інших форм роботи – I та II Міський конкурс соціальних проектів серед учнівської та студентської молоді «RAZOM», організаторами якого є факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, заклади соціальної сфери міста та району та Центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування (НАПН України та МОН України). Учнівські та студентські соціальні проекти буде презентовано за такими номінаціями: надання соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам у результаті конфлікту в Україні; соціально-психологічна допомога учасникам АТО та їхнім сім'ям; ми – за мир; ідеї національно-патріотичного виховання, загальнонаціональної єдності, толерантності у науковій спадщині видатних українців Черкаського краю. З 1 березня 2016 року стартувала Четверта зміна Національно-патріотичного табору для студентської молоді «Дія».

Наведені вище на інші прояви активної громадянської позиції студентів є свідченням того, що сучасна молодь – це покоління людей, які у своїй

більшості підтримують процеси формування демократичної незалежної держави, відродження України; генерація, що вимагає більш конструктивних і динамічних еволюційних кроків щодо розвитку суспільства; покоління людей, які бажають вчитися, працювати, власними силами забезпечувати своє життя; врешті, генерація людей гарячих, радикально налаштованих, які не сприймають будь-яку фальш, нещирість, пусті обіцянки стосовно свого сьогодення і майбуття. Тому одне із основних завдань цілісної соціальної молодіжної політики полягає у створенні та забезпеченні реальних умов для всебічного розвитку кожної молодої людини, максимальному її залученні до політичного, соціально-економічного та духовного життя суспільства. Завдання педагогічної науки – актуалізація багатоаспектної проблеми громадянського виховання, і не лише на концептуальному рівні.

У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває вивчення історії української педагогіки, зокрема, аналіз праць та життєвого шляху тих педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток концепції громадянського виховання дітей та молоді.

Актуальним і доцільним видається нам дослідження педагогічної діяльності Василя Олександровича Сухомлинського, який «...послідовно і цілеспрямовано, не нехтуючи ніякими дрібницями... вчить нас тому, як вести дитячий колектив, кожну дитину по сходинкам моральності. Вчить, коли поряд з культом книги вводить в школу культ Матері і Батьківщини або говорить про добро і зло, совість і людську гідність, коли пробуджує вміння бачити в чужих очах горе, тривогу, образу, самотність або виховує повагу до мозолистих рук батьків та дідів, до їхньої мудрості, важкої та самовідданої життя. При цьому метою всієї виховної роботи він вважає формування полум'яногопатріотизму, громадянськості, інтернаціоналізму» [1, с. 284].

Список використаних джерел:

1. Азаров Ю. Гражданственность и человечность / Ю. Азаров // Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / Составление, предисловие, комментарии, вступления к частям книги О.В. Сухомлинской. – К. : Акта, 2008. – С. 281–290.

2. Богуславский М. В. Детское движение в России: между прошлым и будущим: монография / М. В. Богуславский. – Тверь : Научная книга, 2007. – 112 с.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / Наук. творч. колектив: О. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. // Шлях освіти. – 2000. – №3. – С. 7–13.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil>
5. Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» (I-II зміни) / уклад.: О.О. Гоменюк, М.В. Горенко, Н.М. Коляда, О.Ю. Мазур. – Умань, 2015. – 100 с.
6. Серeda В. Вплив громадянського виховання на формування правової культури молодих виборців / В. Серeda // Вісник ЦВК. – 2007. – № 2 (8). – С. 83–88.
7. Сухомлинский В. Наша добрая семья (Записки пионервожатого) / В. Сухомлинский // Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / Составление, предисловие, комментарии, вступления к частям книги О.В. Сухомлинской. – К. : Акта, 2008. – С. 31–33.
8. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність / О. Сухомлинська // Управління освітою. – 2005. – № 24. – С. 3.

У статті розкрито один з актуальних та провідних напрямів історико-педагогічних досліджень – вивчення педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – непересічної особистості, видатного педагога, публіциста, дитячого письменника. Важливе місце в педагогічній діяльності В. Сухомлинського займала розробка широкого спектру питань, пов'язаних із проблемою громадянського, патріотичного виховання, розвитку громадянськості у дітей та молоді, що отримало віддзеркалення у сучасній соціально-виховній практиці. Зокрема, діяльності інноваційного студентського проекту – Національно-патріотичного табору для студентської молоді «Дія», створеного та впровадженого на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно зі Студентською соціально-психологічною службою, Студентським науковим товариством та Центром педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України.

Ключові слова: громадянське виховання, патріотичне виховання, громадянськість, В.О. Сухомлинський, діти, молодь.

В статті розкрито однозактуальних і ведучих напрямів історико-педагогічних досліджень – вивчення педагогічного насліддя Василя Олександровича Сухомлинського – незаурядної особистості, видатного педагога, публіциста, дитячого письменника. Важливе місце в педагогічній діяльності В. Сухомлинського займала розробка широкого спектру питань, пов'язаних із проблемою громадянського, патріотичного виховання, розвитку громадянськості у дітей та молоді, що отримало віддзеркалення у сучасній соціально-виховній практиці. Зокрема, діяльності інноваційного студентського проекту – Національно-патріотичного табору для студентської молоді «Дія», створеного та впровадженого на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно зі Студентською соціально-психологічною службою, Студентським науковим товариством та Центром педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України.

развития гражданственности у детей и молодежи, что получило отражение в современной социально-воспитательной практике. В частности, деятельности инновационного студенческого проекта – Национально-патриотического лагеря для студенческой молодежи «Дія», созданного и внедренного на факультете социального и психологического образования Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины совместно со Студенческой социально-психологической службой, Студенческим научным обществом и Центром педагогического краеведения НАПН Украины и МОН Украины.

Ключевые слова: гражданское воспитание, патриотическое воспитание, гражданственность, В.А. Сухомлинский, дети, молодежь.

The article deals with one of the leading areas of current and historical and educational research – the study of educational heritage of Vasyl Sukhomlynsky – outstanding person, an outstanding teacher, journalist, children's writer. Important role in the educational activities of B. Sukhomlynsky development took a wider range of issues related to the problem of civic and patriotic education of citizenship in children and young people, which was reflected in the contemporary socio-educational practice. In particular, the activity of an innovative student project – the national-patriotic camp for students' action created and implemented at the faculty of social and psychological education of Uman State Pedagogical University named Paul Tyczyntogether with students social and psychological services, the Student Research Society and the Center of Pedagogical Region Ethnography double submission NAPS Ukraine and MES of Ukraine.

Keywords: civic education, patriotic education, citizenship, Vasyl Sukhomlynsky, children and youth.